

LXI Olimpiada Astronomiczna 2017/2018

Zadania z zawodów III stopnia

1. Okres obrotu Księżyca wokół osi jest równy jego okresowi orbitalnemu. Dzięki temu Księżyc jest stale zwrócony ku Ziemi jedną stroną. Jednakże wskutek tzw. libracji Księżyca, z Ziemi można obserwować nieco ponad połowę jego powierzchni. Eliptyczność orbity Księżyca stanowi główną przyczynę libracji w długości, to jest niewielkiego, okresowego, „kołysania” bryły Księżyca w kierunku wschód-zachód.

Wyznacz średnią wielkość amplitudy libracji w długości przyjmując, że oś obrotu Księżyca jest prostopadła do płaszczyzny jego orbity wokół Ziemi.

Wskazówki: Równanie elipsy we współrzędnych biegunowych:

$$r = \frac{a(1-e^2)}{1+e \cos \nu}.$$

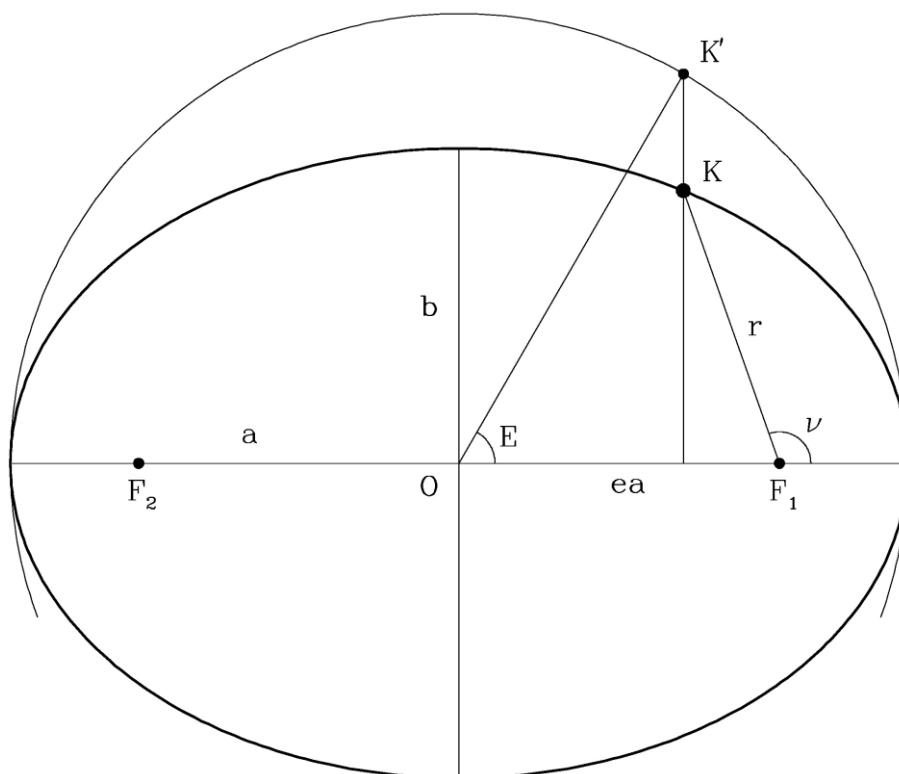
Równanie Keplera:

$$E - e \sin E = \frac{2\pi}{T} \cdot (t - t_p),$$

gdzie E jest anomalią mimośrodową, T – okresem orbitalnym i jednocześnie okresem rotacji, zaś t_p – momentem przejścia przez perygeum.

Związek anomalii prawdziwej ν z anomalią mimośrodową E :

$$\operatorname{tg} \frac{E}{2} = \sqrt{\frac{1-e}{1+e}} \operatorname{tg} \frac{\nu}{2}.$$

2. Zmierzono jasność pewnego białego karła w trzech filtrach: $B = 18,11$ mag, $V = 18,08$ mag, $I = 17,89$ mag. Na podstawie widma tego białego karła wiadomo, że jego masa wynosi $1,06 M_{\odot}$. Poniższa tabela przedstawia teoretyczny model stygnięcia białych karłów o takiej właśnie masie. Wyznacz odległość i wiek tego białego karła. Załóż, że dla typowej materii międzygwiazdowej stosunek ekstynkcji do nad-wyżki barwy wynosi: $A_V/E(B-V) = 3,0$ i $A_I/E(V-I) = 0,9$.

Wskazówka: nadwyżka barwy, to różnica między obserwowanym (poczerwienionym) kolorem obiektu a prawdziwym (niepoczerwienionym) kolorem:

$$E(B-V) = (B-V) - (B-V)_0 \text{ i } E(V-I) = (V-I) - (V-I)_0,$$

gdzie: $(B-V)_0$ i $(V-I)_0$, należy rozumieć jako: $B_0 - V_0$ i $V_0 - I_0$.

T_{eff} [K]	Wiek [10^8 lat]	$(B-V)_0$ [mag]	$(V-I)_0$ [mag]	M_V [mag]
90 000	0,0006	-0,35	-0,35	9,86
50 000	0,0163	-0,33	-0,33	10,50
40 000	0,1655	-0,32	-0,32	10,79
30 000	0,8407	-0,30	-0,27	11,39
25 000	1,5980	-0,27	-0,23	11,77
20 000	3,1266	-0,24	-0,17	12,18
15 000	8,2000	-0,15	-0,07	12,61
10 000	20,8497	0,09	0,18	13,57
8 500	27,8027	0,20	0,33	14,14
7 500	34,3451	0,30	0,45	14,59
7 000	38,4651	0,37	0,52	14,85
6 000	49,3454	0,54	0,72	15,50
5 500	58,5783	0,65	0,85	15,94
4 500	74,3322	0,88	1,14	16,95
4 000	79,5875	0,98	1,24	17,39
3 600	83,0555	1,04	1,23	17,66

Tabela 1: Model stygnięcia białych karłów o masie $1,06 M_{\odot}$: temperatury efektywne, wiek, niepoczerwienione kolory (tzn. bez ekstynkcji) oraz jasności absolutne.

3. W porównaniu z zachowaniem punktów materialnych w centralnym polu grawitacyjnym, ruchy ciał rozciągniętych mają inne, ciekawe własności. W celu zorientowania się co do tych różnic, rozpatrz następujący problem.

Na kołową orbitę wokół planetoidy o masie $M=10^{16}$ kg, planuje się wprowadzić ogromny interferometr, składający się z dwóch części o takich samych masach, połączonych sztywną poprzeczką o pomijalnej masie. Interferometr musi

„obsługiwać” sonda, która z uwagi na stałe połączenia kablowe z interferometrem powinna znajdować się względem niego w stałym położeniu. Zarówno sondę, jak i obie masy tworzące interferometr można przybliżyć punktami materialnymi, natomiast poprzeczka interferometru powinna stale pozostawać prostopadła do płaszczyzny orbity.

Wiedząc, że odległość między masami interferometru ma wynosić $l = 2$ km, a odległość jego środka od środka planetoidy powinna wynosić $r = 100$ km, oblicz promień kołowej orbity sondy obsługującej interferometr.

Wskazówka: rozważ siły działające na interferometr i zauważ, że ich wypadkowa pozostaje siłą centralną.

4b. W dniu 4 stycznia prowadzono obserwacje środka tarczy Słońca, przy użyciu teleskopu o aperturze $D = 50$ cm i ogniskowej $F = 1\,470$ cm. Straty światła w teleskopie, dla każdej długości fali, wynoszą $A = 30\%$, a przepuszczalność atmosfery, w czerwonej części widma światła widzialnego, wynosiła podczas obserwacji $TA = 70\%$.

Teleskop wyposażony był w filtr wąskopasmowy i kamerę CCD. Ile fotonów zostało zarejestrowanych przez jeden piksel macierzy CCD podczas ekspozycji trwającej $dt = 0,1$ sekundy, jeśli wiadomo, że:

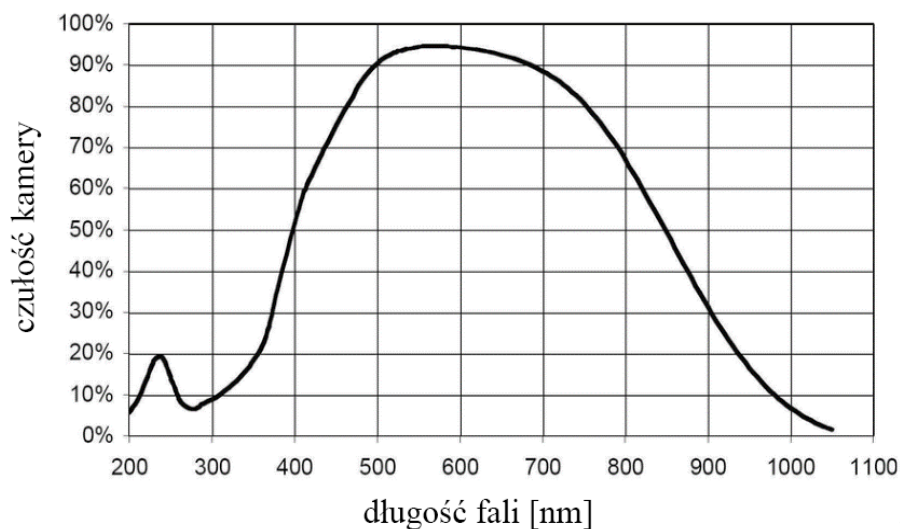
- filtr wąskopasmowy ma pasmo przepuszczania o szerokości $\Delta\lambda = 0,01$ nm wycentrowane na falę o długości $\lambda = 656,28$ nm (jest to linia H_α wodoru),
- przepuszczalność tego filtru wynosi $TF = 3\%$,
- kamera CCD ma kwadratowe piksele o bokach długości $10\ \mu\text{m}$,
- krzywa wydajności kwantowej kamery przedstawiona jest na wykresie nr 1,
- natężenie emisji widma ciągłego (tzw. *continuum*) dla środka tarczy Słońca przedstawione jest na wykresie nr 2 oraz dla ograniczonego zakresu długości fal w tabeli 1,
- przebieg zmian natężenia emisji środka tarczy Słońca w otoczeniu linii H_α wodoru przedstawiony jest na wykresie nr 2 (gdzie sygnał normowany jest do 10 000 jednostek umownych).

Jako dodatkowe dane liczbowe przyjmij w obliczeniach:

- jednostkę astronomiczną $au = 1,496 \cdot 10^{11}$ m,
- mimośród orbity Ziemi $e = 0,01671$,
- promień Słońca $R = 6,957 \cdot 10^8$ m,
- prędkość światła w próżni $c = 2,998 \cdot 10^8$ m/s,
- stałą Plancka $h = 6,626 \cdot 10^{-34}$ J·s

oraz dane z zamieszczonych poniżej wykresów 1 – 3 i/lub tabeli 1:

Wykres 1: Krzywa czułości (wydajność kwantowa QE) użytej kamery.

Wykres 2: Natężenie emisji w continuum dla środka tarczy Słońca:

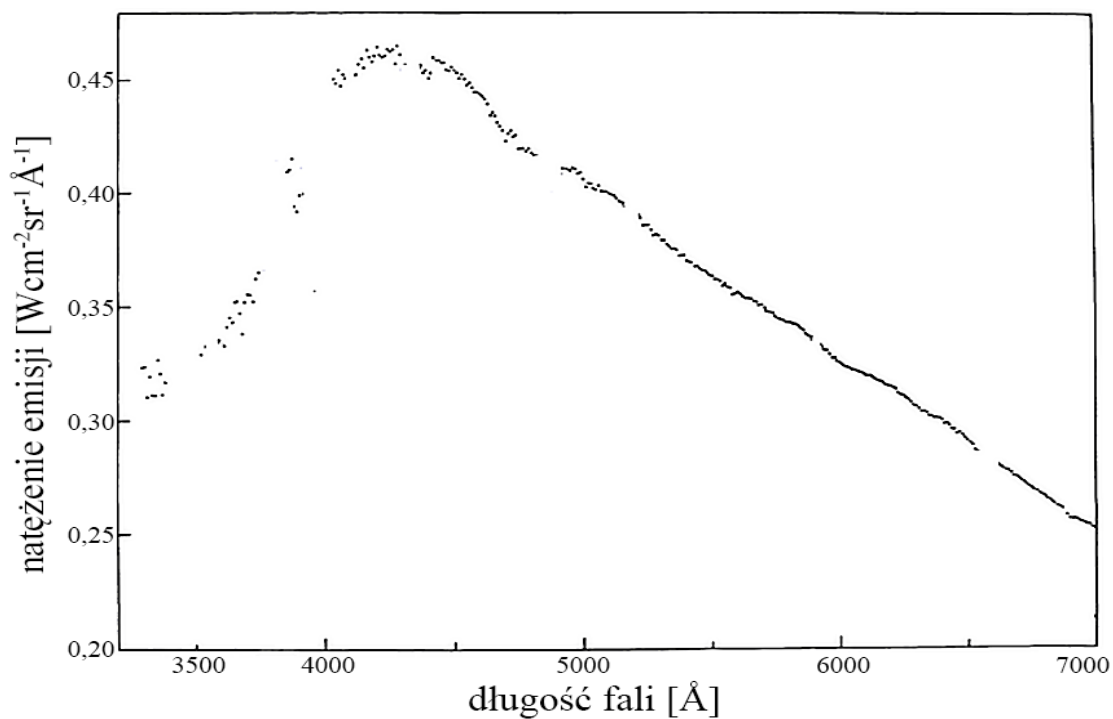
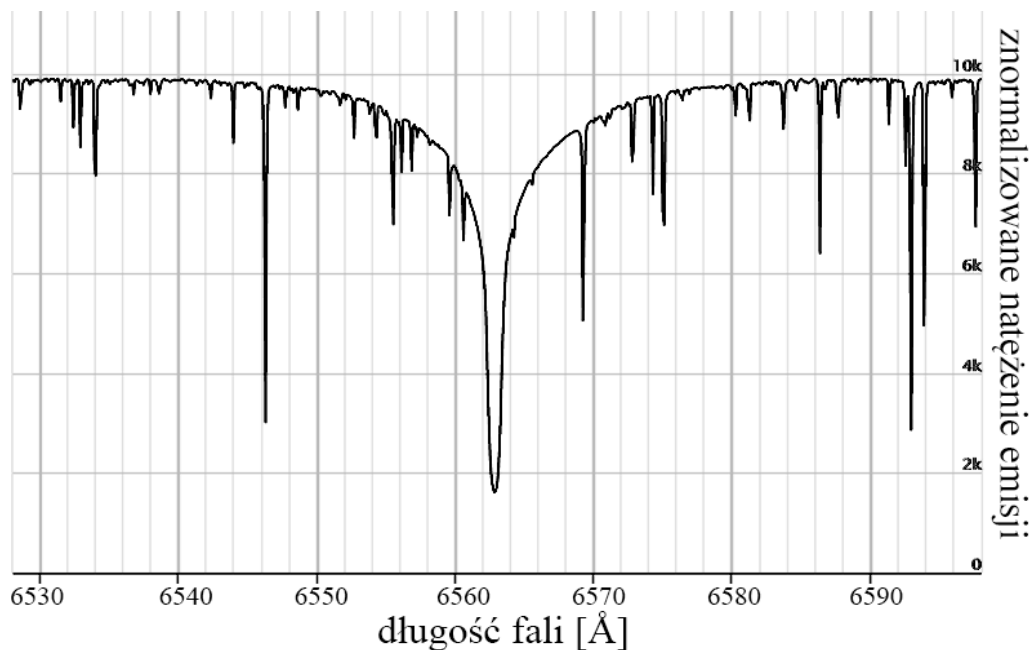

Tabela 1: Natężenie emisji w continuum dla środka tarczy Słońca w czerwonej części widma:

λ [Å]	I_λ [W·cm ⁻² ·sr ⁻¹ ·Å ⁻¹]
5850	0.3389
6000	0.3241
6200	0.3145
6950	0.2553
7500	0.2241
7600	0.2162

Wykres 3: Przebieg zmian natężenia emisji środka tarczy Słońca w otoczeniu linii $H\alpha$:

5 cz.I Aparatura planetarium odtworzy wygląd nieba z szerokości geograficznej $\varphi = 52^\circ$ N o godzinie 03:00 miejscowego czasu gwiazdowego.

Mając do dyspozycji *Obrotową mapę nieba* i lunetkę AT1, ustaw (w dowolnej kolejności) w środku pola widzenia lunetki, cztery obiekty (w tym punkt):

1. Mgławicę emisyjną M43 w Orionie: .....
2. Punkt przesilenia letniego: .....
3. Gromadę gwiazd o współrzędnych równikowych:
 $\alpha = 21^{\text{h}} 30^{\text{m}}$, $\delta = 48^\circ$: .....
4. Gwiazdę zmienną: δ Cep lub α Cet: .....

5 cz.II Aparatura planetarium odtworzy wygląd nieba nad Pekinem. Wyświetlony zostanie również dwuminutowy fragment przelotu sztucznego satelity.

Mając do dyspozycji *Obrotową mapę nieba* wyznacz:

współrzędne równikowe początku śladu satelity: $\alpha_p = \dots$; $\delta_p = \dots$,
 i współrzędne równikowe końca śladu satelity: $\alpha_k = \dots$; $\delta_k = \dots$.
 oraz oszacuj szerokość geograficzną miejsca obserwacji: .....

i czas gwiazdowy podczas odtwarzanej sytuacji: .....

Opracuj algorytm, który pozwoli wyznaczyć okres obiegu tego satelity wokół Ziemi oraz promień jego kołowej orbity. W obliczeniach skorzystaj z przeprowadzonych obserwacji przelotu satelity, pomini wpływ ruchu obrotowego Ziemi oraz przyjmij następujące dane liczbowe:

$$M_Z = 5,974 \cdot 10^{24} \text{ kg}$$

$$R_Z = 6,371 \cdot 10^6 \text{ m}$$

$$G = 6,674 \cdot 10^{-11} \text{ m}^3 \text{ s}^{-2} \text{ kg}^{-1}$$

6. Na południowej półkuli nieba znajduje się nieodległa asocjacja młodych gwiazd, w której na przestrzeni 10 milionów lat doszło do wybuchu kilkunastu supernowych II typu. W wyniku tych wybuchów okoliczne ciała niebieskie wzbogacały się w pierwiastki ciężkie, w tym także w ich nietrwałe izotopy.

O trzech ostatnich wybuchach supernowych w tej asocjacji wiadomo, że miały one miejsce: $t_1 = 1,5$; $t_2 = 2,3$ i $t_3 = 2,6$ miliona lat temu, a ich odległości od Słońca wynosiły wtedy odpowiednio: $d_1 = 96$; $d_2 = 91$ i $d_3 = 106$ parseków.

Dzięki misji Apollo, stwierdzono na powierzchni Księżyca obecność warstwy atomów izotopu żelaza ^{60}Fe , liczącej średnio $N = 10^{12}$ atomów na każdym metrze kwadratowym. Warstwa ta zapewne częściowo pochodzi również od tych supernowych.

Wiedząc, że okres połowicznego rozpadu nietrwałego izotopu ^{60}Fe wynosi $T_{1/2} = 2,6$ miliona lat, oszacuj masę żelaza ^{60}Fe , wyrzuconą w przestrzeń w wyniku wybuchu supernowej.

W celu przeprowadzenia oszacowania tej masy przyjmij upraszczająco, że:

- wszystkie trzy wymienione powyżej supernowe były identyczne,
- połowa znajdujących się na Księżycu atomów ^{60}Fe pochodzi od tych trzech supernowych,
- rozprzestrzenianie się produktów wybuchu było sferycznie symetryczne,
- w wyniku oddziaływania z heliosferą Słońca do wnętrza Układu Słonecznego dociera zaledwie 6 promili tej materii, która dociera do jego brzegów.

KGOA